

Makale Geliş Tarihi | Received: 16.09.2025

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 21.10.2025

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

## ANTİK YUNAN'DA SİYASAL DÜŞÜNCE

Serdar SAKINMAZ<sup>1</sup>

**Öz:** Antik Yunan siyasal düşüncesi, Batı siyaset felsefesinin yalnızca siyasal bir başlangıç noktasını değil, bugün hâlâ kavramlarıyla tartışmaları belirleyen politik bir mirastır. Bu mirasın kalıcılığı, onun yalnızca siyasallıkla veya siyasala dair kavramlarla tarif edilememesinde saklıdır. Önce klanlar, sonraysa *polis* düzeni içindeki deneyimle büyüyen siyasal düşünce; kozmoloji, etik, ontoloji, epistemoloji, hukuk, ekonomi ve teknik sorunları bünyesinde taşıyan ve bu alanları da kendi sorunsalının bir parçası kılan bir mekanizmayla cisimleşmiştir. Her ne kadar bu makalenin genel odağı Atina olsa da Atina'nın Yunan kültürüne olduğu kadar siyasal düşüncesine de örnek olduğu bir gerçektir. Solon ve Kleisthenes ile ivme kazanıp Perikles ile zirveye ulaşan Atina demokrasisi, meclisleri, sınıfsal ayrımları, söz ve hak eşitliği gibi ortam ve ilkelerle yurttaşlık bilincini geliştirmiş, bunlara ahlaki ve yasal zeminler üzerinden geçerlilik kazandırmıştır. Platon ve Aristoteles ile doruğa ulaşan siyasal düşünce, bir yanıyla *dêmos*'a aitken bir yanıyla da aklın ve soyun dolaşımına girmiştir. Bu sınıfsal ayrılıkların bir iç savaşa dönüşmemesinde, siyasal düşüncenin her daim ölçü, denge ve fren mekanizmalarına, ilke, kura, seçim gibi işlevlere, farklı meclislerde farklı yetkilerin dağıtılmasına ve en önemlisi de ekonominin ahlaki bir bakışla pekiştirilmesine önem vermesinin büyük katkısı olmuştur. Bu makale, kurumları değil, onları olanaklı kılan pratikleri ve ölçü fikrinin izini sürerek Antik Yunan'ın siyasal mantığını ve devlet aklının ilkel görüntüsünü çözümler. Antik Yunan siyasal deneyiminin kurucu etkisine ilave olarak dışlayıcı unsurlarını ve artık siyasallığın sınırını aşmış ideallerini açıklamayı amaçlar. Böylece antik dersin çağımıza çağrısı görünür hale gelecektir: ölçüyü amaçla yeniden birleştirmek.

**Anahtar Kelimeler:** Ölçü, *polis*, *nomos*, *oikonomos*, *arkhê*, *politês*.

<sup>1</sup> Arş. Gör. | Research Assistant

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü | Akdeniz University, Faculty of Letters,

Department of Philosophy

0000-0001-5990-2664

[serdarsakinmaz@gmail.com](mailto:serdarsakinmaz@gmail.com)

## ANCIENT GREEK POLITICAL THOUGHT

**Abstract:** Ancient Greek political thought is not merely the political starting point of Western political philosophy, but a political legacy whose concepts continue to shape contemporary debates. The enduring nature of this legacy lies in the fact that it cannot be defined solely by the political or concepts pertaining to the political sphere. Nourished by the experience first of clans and later of the *polis* order, political thought took shape through a mechanism that incorporated cosmology, ethics, ontology, epistemology, law, economics, and technical issues, making these fields part of its own set of problems. Although the general focus of this article is Athens, it is a fact that Athens exemplifies Greek political thought as much as its culture. Gaining momentum with Solon and Kleisthenes and reaching its zenith under Perikles, Athenian democracy developed a civic consciousness through its assemblies, class divisions, and principles such as equality of speech and rights, legitimizing them on moral and legal grounds. Political thought, culminating with Plato and Aristotle, belonged on the one hand to the *dêmos*, while on the other it entered the domain of reason and lineage. The fact that these class divisions did not escalate into civil war can be largely attributed to political thought's constant emphasis on measure, balance, and check mechanisms; on functions such as principles, the drawing of lots, and elections; on the distribution of powers among different assemblies; and, most importantly, on the reinforcement of the economy with a moral perspective. This article analyzes the political logic of Ancient Greece and the primordial form of its statecraft, not by focusing on institutions, but by tracing the practices that made them possible and the idea of measure. In addition to the formative impact of the Greek political experience, it aims to explain its exclusionary elements and its ideals that transcended the limits of the political. In this way, the call of the ancient lesson to our age becomes clear: to reunite measure with purpose.

**Keywords:** Measurement, *polis*, *nomos*, *oikonomos*, *arkhê*, *politês*.

## 1. Giriş

Antik Yunan siyasal düşüncesi, Batı düşüncesinin temelini oluşturan ve bugün dahi geçerliliğini koruyan bir mirastır. Bu mirasın güncelliğini korumasının iki temel nedeni vardır: Birincisi, siyaset felsefesinin temel kavramlarını hâlâ Antik Yunan'dan devralıyor olmamızdır. İkincisi ise bu düşüncenin yalnızca biçimsel bir siyasallığa odaklanmayıp etik, ontoloji, epistemoloji ve ekonomi gibi alanlarla iç içe geçmiş bütüncül bir yapı sunmasıdır.

Antik Yunan siyasal deneyimi denildiğinde akla genellikle Atina *polis*'i gelse de, benzer süreçler diğer kentlerde de yaşanmıştır. Atina'nın bu merkezi konumunun ardında ise iki ana sebep bulunur: İlki, kentin büyüklüğü ve liman kenti olmasının getirdiği ticari ve kültürel ilişkiler ağıdır. İkincisi ise buna bağlı olarak siyasal ve felsefi düşünüşün öncüsü haline gelmesidir. Solon ve Kleisthenes ile başlayan, Perikles döneminde zirveye ulaşan ve Platon ile Aristoteles'in eserlerinde doruğa çıkan felsefi ve siyasi birikim, Atina'yı öne çıkarmıştır. Klasik Dönem (MÖ 5. ve 4. yüzyıllar), Antik Yunan kentlerinin ve özellikle Atina *polis*'inin, yurttaşlık kavramının merkezde olduğu ve doğrudan katılımın esas alındığı siyasal topluluklar olarak şekillendiği bu parlak döneme işaret eder.

Antik Yunan'da siyasal düzen, yasaların toplumun ahlaki değerleriyle uyumlu olduğu bütüncül bir yapı olarak kavranır. Bu yapı, yalnızca kurumlara değil, ekonomi [*oikonomia*], hukuki düzen [*nomos*] ve siyasal edim [*praxis*] gibi pratiklere de dayanır (Vernant, 1982). Dolayısıyla *polis*'teki yönetim mantığını anlamak, *arkhê* (ilke/yönetim) ile *kratos* (iktidar/güç) arasındaki gerilimi anlamayı gerektirir. Benzer bir gerilim de özel alan olan *oikos* ile kamusal alan olan *polis* arasında mevcuttur ve bu ikilikler siyasal meşruiyetin temelini oluşturur. Bu nedenle Antik Yunan siyasal düşüncesi, tek bir öze değil, bu tür çatışmalardan doğan çoğul deneyimlere dayanır. Bu çalışmada da kurumlar yerine, onları olanaklı kılan pratiklere ve bu pratiklerin ardındaki düşüncelere odaklanılacaktır.

Siyasal düzen meşruiyetini, iyi bir yaşamın [*eu zên*] koşullarını yaratma kapasitesinden alır. Platon'dan önce şekillenen iyi düzen ideali [*eunomia*], zamanla eşit söz hakkı [*isêgoria*], yasada eşitlik [*isonomia*] ve güçte eşitlik [*isokratia*] gibi ilkelerle daha karmaşık ve tartışmalı bir hal almıştır. Örneğin, egemenliğin yasadan mı halktan mı kaynaklandığı sorusu bu tartışmalardan doğmuştur. Kentin politikleşmesiyle bu dengeyi kuracak ölçüyü bulmak zorlaşmış; artan ekonomik eşitsizlik, iç çatışma riski [*stasis*] ve toplumsal gerilimler bu hassas dengeyi sürekli tehdit etmiştir.

## 2. Nomos ile Logos Arasında Bir Ara Terim: Arkhê

Antik Yunan'da yönetmek ile ölçmek, semantik olarak birbirine yakın kavramlarla ifade edilir. *Metron* yalnızca teknik bir ölçü anlamında kullanılmaz, bilakis dilimizde de karşılık bulduğu gibi, ölçülü olmak veya ölçülü davranmak anlamlarını içerecek şekilde bir yönetim edimini de ifade eder. Bu, aynı zamanda adaletli ve erdemli yönetimin doğasını

açığa çıkaran bir mantıkla işler. Yine benzer kökten gelen *mesotês* terimi de orta olmanın ve dengenin bir izdüşümüdür.

MÖ 6. yüzyılda *arkhôn*'luğa getirilen Atinalı Solon, kendinden önce yerleşmiş bu kavramları siyasal düzene yerleştirmenin ilk hamlesini yapmıştır. Solon'un borç köleliğini kaldıran *seisakhtheia* kararı, yalnızca ekonomik bir düzenleme değil, yönetim mantığının yeni bir yetkin ölçü olarak kodlanması anlamına gelir. Bu kararla yasa artık aristokrat *ethos*'unun bir noteri olmaktan çıkıp, toplumsal ortaklığın [*koinon*] öngörülebilir normu haline gelir. Solon'un iyi düzen [*eunomia*] olarak amaçladığı denge politikası, yalnızca tarafları barıştırmak için değil, daha önemlisi aristokrasinin keyfi yönetimini bastırıp yönetimi kurumsal bir akla devretmek için uygulanmıştır (Ostwald, 1969). Sonuç olarak buradaki ayırt edici yön, yasa egemenliğinin [*nomos basileus*] etkisiyle *arkhê*'nin, aristokratik eğilimli *kratos*'tan ayrışarak kuralın ve normun egemenliği altına girmesidir.

Solon'un getirdiği asıl yenilik, toplumsal sınıfların sözcüsü olmak yerine, iki tarafa da istediğini tam olarak vermeyerek bir tür orta yol doktriniyle yasanın egemenliğini kurmaya çalışmasıdır (Solon, fr. 36–38). Aristoteles de demokrasi [*dêmos + kratos*] ile oligarşi [*oligos + arkhê*] yani azınlığın iktidarı arasında kurguladığı ideal siyasal yönetimin [*politeia*] dengesini görünürde *dêmos* ile *ariston* arasında kurarken arka planda da *kratos* ile *arkhê* arasında kurar. Dikkat edilirse diğer yönetim biçimlerinin aksine demokrasi teriminin son eki *arkhê* değil, *kratos*'tur. Öyleyse ilke ile kuvvet birlikte işlemeli, birbirini dengelemelidir. Platon ise, her ne kadar *Devlet* ve *Devlet Adamı* metinlerinde bu fikre pek sıcak bakmayıp ilkenin önceliğini vurgulasa da, *Yasalar*'da (773d) denge fikrine daha çok yaklaşır: "[...] bir kentin, içine şarap boşaltıldığında köpürüp mayalanan, ama öteki ayık tanrı tarafından düzeltilince, iyi ve ölçülü bir içecek sunarak güzel bir beraberliği gerçekleştiren bir şarap kabı gibi karıştırılması gerekir."<sup>2</sup>

*Nomos*'un *physis*'e rakip çıkması, sofistler tarafından sahiplenilip siyasal edimin korkusuzca bir parçası haline getirilmesiyle de ilişkilidir. *Nomos* yalnızca sözün değil, yönetim mantığını uyuşum üzerinden tesis etmeye yönelik hamlenin ilkesi olarak düşünülmüştür. Böylelikle *isonomia* ve demokratik yönetimin diğer veçheleri yasallık kazanacaktır. Trajik anlatı da bunu kanıtlar: Yönetim, yalnızca *logos*'a dair bir plan değil, toplumsal ve kozmik güçlerin belli bir ölçüye göre düzenlenmesidir (Euben, 1986). Bunların ışığında ortaya çıkan denge, Antik Yunan'da görünürlük kazanan yönetim mantığının temelini oluşturacaktır. Ancak bu denge süreğen değil, tersine, sürekli bozulan ve yeniden kurulmak zorunda olan bir ölçü aletinin, yani siyasal mantığın çıktısıdır.

Antik Yunan'da kurulan siyasal düzende göze çarpan bir diğer etken, meclislerde eşit ve cesurca doğru söz söyleme hakkıdır. *Îsêgoria* ve *parrhêsia* olarak adlandırılan kavram çifti, meclis oturumları sırasında ortaya çıkan *logos*'un niteliğini de belirler. Bu akıl, metrik bir ölçünün değil, içerisinde *ethos*'un, tanıklığın, duygulanımların ve sınıfsal eşitsiz-

<sup>2</sup> Bu ince ayrıntı, *nomos-physis* veya Apolloncu-Diyonyosçu dengesi olarak da okunabilir. Platon'un yaşlandıkça fikirlerindeki kırılma göze çarparken, Aristoteles'in Platon'un yaşlılık dönemi eserlerinden daha çok etkilendiği de anlaşılmaktadır.

liğin üzerinde yükselen karma bir durumun sonucudur. Ayrıca oylama taşları, kura düzenekleri ve yasa levhaları da yönetimin önemli maddi araçlarıdır. Dolayısıyla yönetimin ilkel mantığında yalnızca *logos*'un salt bilgisel yönü rol oynamakla kalmaz, duygular, beden hareketleri ve araç gereçler de bu dairenin oluşumunu tamamlar. Böylece kamusal hizmet anlamına gelen liturjinin [*leitourgia*] oluşumu da göze çarpar. Bütün bir yönetim mantığı, resmi tören ve sıra düzeni mantığı içerisinde, kendi ciddiyeti ve usulüyle ortaya çıkar.

Antik Yunan'da yönetimin mimarisi incelenirken bakılması gereken kurum meclistir. Kurumlar *boulê*, *ekklêsia* ve *dikastêria* olarak adlandırılarak ve bu üç meclise farklı görevler verilerek yetkiler dağıtılmış olur.<sup>3</sup> Kura ve seçim mekanizması ise eşit şans ile uzmanlık arasındaki dengeyi sağlar. Böylece, modern devlet mekanizmalarında da bir sınır olan keyfiliğin ortadan kaldırılması ilkesi konulmuş olur. Aristoteles'in kavram düzeninden yola çıkarak bir tanım yapmak gerekirse, yalnızca toplum için gerekli, zorunlu ve önemli meselelerin tartışıldığı kurumsal meclisler, siyasallığın konuşma [*lexis*] ve eylemde bulunma [*praxis*] edimlerinin taşıyıcı mekânı [*hypokeimenon*] olmuştur. Bireysel söylemin kamusal dönüşümünün ilk örneğini gördüğümüz bu meclislerde alınan kararların bağlayıcılığı, siyasallık vurgusunun artırılmasıyla sağlanmıştır. Yasa koyucu bir tiranın varlığına rağmen meclislerin de yasa yapma kabiliyetine erişmesi, yine bir tür dengeğin sahneye çıkışının göstergesidir.

Felsefe cephesinde de söz konusu siyasal deneyime yönelik eleştirel vurgular hâkim olmakla birlikte, incelikli bir okumayla bu eleştirilerin bütün bir siyasal düşünceye değil, yalnızca belli bir ideolojik yönelime olduğu görülebilir. Yasaların zorunluluğunu, adaletsizlik yapmadan yönetimi tek başına sırtlayacak erdeme ve yetkeye sahip kimse bulmanın olanaksız olmasına bağlayan Platon (713c), yasaları ise yine insanların *logos* ile kurduğu türlü bağlantının kaderine bırakır. Kimi zaman yaşlıların, kimi zaman doğanın, kimi zaman tarihsel deneyimin, kimi zaman yasa koyucunun, kimi zaman tanrıların, kimi zaman ise kuranın yasaların oluşumunda söz sahibi olabileceğini söyler (624a-625a, 711d-712b, 772b-c). Solon'un yasaları levhalara yazıp kentin önemli yerlerine dikmesini de önemli ve gerekli gören Platon, yasaların hem akli, hem dini, hem bedensel hem de maddi temellerini ortaya koyar. Sonuçta beliren ölçü, son derece pratik bir kaygı taşıyor: düzenin bozulmaması ve iç savaşın çıkmadan önlenmesi. Demokrasi eleştirisinde de bu kaygı ön plana çıkar. Çünkü demokraside yönetim çoğunluğun gücüdür. Oysa olması gereken, yasanın akıl [*nous*] ile iş birliği yaparak ölçülü bir yönetim mekanizması kurmasıdır. Demokrasi ise ölçüyü hedeflemez; o, coşkun bir kalabalığın gürültüsüdür. Dahası Platon'a göre, demokrasi yönetimi altındaki ruhlara *nomos* işlevsiz kalacaktır ve ölçü ancak eğitim [*paideia*] ile sağlanabilir. Bu gerçek, onun *nomos* ile *logos* arasında kurduğu köprünün sağlamlaşmasına katkı sunar.

<sup>3</sup> *Boulê*, Beş Yüzler Meclisi olarak bilinir. Danışma ve hazırlık görevini ifa eder. Üyeleri kurayla seçilip bir yıl görev yaparlar. *Ekklêsia* ise, her yurttaşın katılabildiği, katılanlara yevmiye [*misthos*] ödenen ve Pnyks tepesinde toplanan halk meclisidir. Yasalar, savaş, barış ve dış ilişkiler bu meclisin sorumluluğundadır. *Dikastêria* ise Atina'nın yargı sisteminin merkezi olan halk mahkemeleridir ve kurayla seçilen jüri heyetleriyle çalışır. Bu üç kurumun doğrudan veya kuraya bağlı katılım esası Atina demokrasisinin doğrudan demokrasi olarak adlandırılmasında başrol oynar.

### 3. Bilim Olmayan Bilim: *Oikonomia*

Aristoteles, Antik Yunan ekonomisinin normatif çerçevesini çizerken iki temel kavramı birbirinden ayırır: *Oikonomia*, hane yönetimi ve ihtiyaçların ölçülü bir şekilde karşılanması anlamına gelirken, *chrêmatistikê*, zenginlik için sınırsız birikim peşinde koşan faaliyettir (*Politika*, 1256b–1258a). Bu ayrımın temelinde, sınırsız zenginlik [*ploutos*] arayışının, toplumun ortak değerler bütününe [*êthos*] tehdit ettiği düşüncesi yatar (Meikle, 1995). Aristoteles için bu sorunun çözümü, yalnızca akılda değil, erdemli bir ekonomik pratikte bulunur. Bu pratikte para, sadece bir değişim aracı olmanın ötesinde, değerlerin ölçülmesini sağlayan politik bir simgeye dönüşür.

Bu ahlaki-teleolojik sınırın amacı, ölçülü olmak ve aşırılıklardan kaçınmaktır. Siyasal düzlemde bu ilke, orta sınıf *ethos*'unu temel bir norm olarak yerleştirme hedefini güder. İyi yaşam [*eu zên*] hedefine ulaşmak için temel ihtiyaçların karşılanması zorunludur. Ancak servet biriktirme eylemi kendi başına bir amaca dönüştüğünde, *eu zên*'in siyasal bir gaye [*telos*] olmasını engeller. İdeal model, ihtiyaçların ölçülü bir şekilde giderilmesiyle kazanılan boş zamanın [*skholê*] eğitim [*paideia*] ve temaşa yahut tefekkür [*theôria*] için kullanıldığı ve böylece siyasal ortaklığın [*koinônia*] güçlendirildiği bir ölçü siyasetidir.

*Oikonomia* siyaseti, büyümeyi değil, kendine yeterliliği ve ölçülülüğü hedefler (Finley, 1973). Bu nedenle Aristoteles, *chrêmatistikê*'yi doğal ve yapay olarak ikiye ayırır: Eđer üretim, bir ihtiyacı gidermek ve nihayetinde *eu zên*'e ulaşmak için yapıyorsa, bu doğal bir faaliyettir. Ancak amaç, kâr elde etmek ve servet biriktirmekse, bu yapay bir faaliyete dönüşür. Bu ayrımın temel ölçütü ise doğadır [*physis*]. Aristoteles'e göre doğaya en aykırı, en doğa dışı kazanç, paranın kendisinden para kazanılan faizdir, çünkü para üretim için değil, değişim için vardır (*Politika*, 1258b1–8). Yapay *chrêmatistikê*'nin üç temel zararı vardır: insanı ölçüsüzlüğe sürüklemesi, toplumda adaleti aşındırması ve siyasal düzeni yozlaştırması. Böylece ekonomi, insanı, toplumu ve devleti düzenleyebilen veya boza-bilen temel bir zemin olarak ortaya konur.

Antik Yunan'da siyasal katılımı güçlendirmek için yurttaşlara ödenen ücrete *misthos* denir. Etimolojik olarak bir iş karşılığında ödenen ücret anlamına gelen *misthos*, Homeros metinlerinde savaşçıların aldığı maddi karşılıklar için kullanılırken (*İlyada*, 4.485), klasik dönemde siyasal bir anlam kazanmıştır. Plutarkhos'un belirttiği gibi, Perikles bu uygulamayı yoksulların da meclis ve jüri görevlerine katılabilmesi için başlatmış, bu da demokrasinin toplumsal tabanını genişletmiştir (*Perikles'in Hayatı*, 9). Aristoteles de bu uygulamayı, ortaklığın [*koinônia*] ve siyasal katılımın bir gereği olarak görür; çünkü ona göre aksi halde yoksullar kamusal görevleri yerine getiremez (*Politika*, 1293b15). Ancak Aristoteles, *misthos*'un tehlikelerine de dikkat çeker: Yurttaşların para için siyaset yapmaya başlaması, rejimi ideal amacından saptırabilir (*Politika*, 1320a5). Aristokratların eleştirilerine rağmen yıllarca yürürlükte kalan *misthos*, zenginlerin kamu hizmeti olan *leitourgia* ile birlikte düşünüldüğünde, yurttaşlar arasında dengeleyici bir unsur ve siyasal katılımın önemli bir bileşeni haline gelmiştir.

#### 4. Stasis ile Philia Arasında: Yurttaş ve Toplum

Bu dönemin en büyük sorunu ekonomik eşitsizliklerin yarattığı toplumsal gerilim ve iç çatışma, diğer bir ifadeyle hizipleşme [*stasis*] riskidir. Bu sorun elbette her zaman var olmuştur. Ancak sorunun çözümü yalnızca bireysel özgürlükler alanının genişletilip hukuklaştırılmasıyla ya da verimliliğin artırılıp bireylerin iktisadi yaşama katılımının güçlendirilmesiyle değil, toplumsal uyumun pekiştirilmesi, yurttaşlar arasında dostluğun [*philia*] güçlendirilmesi ve ortak iyiye bağlılığın [*homonoia*] artırılmasında bulunmuştur. Burada sorunu ilk olarak tespit eden Atinalı Solon'dur. Solon zamanında iç savaş sönük de olsa devam ediyordu ve onun reformu, köleleşen köylüler ile aristokratlar arasındaki çatışmayı bitirmeyi hedefliyordu. Solon, *seisakththeia* kararıyla borç köleliği yükünü toplumun omzundan kaldırmıştır. Ayrıca Solon tarafsızlığa karşı koyduğu yasayla *polis*'i ilgilendiren konularda yansız kalmayı yasaklayarak toplumun *polis*'in yaşamında aktif rol oynaması gerektiğini belirtmiştir. Böylece toplumsal barış ve sükûnet sağlanacak, uyum ve dostluk gelişecektir. Antik Yunan'da hukukun pedagojik bir formasyon olarak yürürlüğe girmesi, tanrısız yasa anlamındaki *thesmoi*'nin de yerinden edilmesini beraberinde getirmiştir. Oysaki artan toplumsal çatışmanın sönümlenmesi her kesimin işine gelecekti.

Antik Yunan'da toplumsal üretimin kaynağı *oikos*'tur. Her hane bir üretimin sorumluluğunu üzerine almıştır. Zanaat veya tarım ve hayvancılık fark etmeksizin, *polis*'in üretim merkezi ile şehrin politik merkezi günümüzden farklı olarak birbirinden ayrıdır. Aristoteles'e göre *oikos*, hem ekonomik kaynakların yönetimi [*oikonomia*] hem de soyun, bakımın ve gündelik disiplinin örgütlenişidir; *polis* ise yasa [*nomos*], konuşma [*logos*], yargı ve savaş barış döngüleri aracılığıyla ortak yaşamın ölçüsünü kurar (*Politika*, 1252a-1253a). Ancak bu ayrılık bir dışlama mekanizması olarak değil, bir malzeme deposu olarak işlev görür. *Polis*'in malzemesi her daim *oikos*'tur. *Oikos*'lar politik olarak *polis*'e, *polis* ise ekonomik açıdan *metoikos*'ların, kadınların ve kölelerin dahil olduğu *oikos*'a muhtaçtır. Bir açıdan zafiyet görüntüsü veren bu ilişki, ekonomi ile politikanın birbirinden ayrıldığı liberal idealin ilkel pratik deneyimidir. Ancak aynı zamanda bu ikisinin asla ayrılamayacağını da ilk tecellisidir. Başka bir yanıyla ise servet edinmenin engellenmesi, üretimin ihtiyaç için yapılması hedefiyle ahlaki sınır çizilmesi ve gereğinden fazla para kazanmanın başkalarının fakirliğine yol açabileceği meselesi kamusal bir sorun olarak incelendiği için sosyalist bakışın gebelik döneminin Antik Yunan siyasal düşüncesine kadar izlenmesini olanaklı kılar.

Antik Yunan'da siyasal yaşamla toplumsal yaşam arasında mesafe bulunmaktadır. Ekonomik ve toplumsal yakınlaşmaların ciddi bir engeli bulunmasa da siyasal yaşamda statü önemli bir sınırdır. Genel olarak üç ayrı sınıf bulunur. Yurttaşlar toprağa ve politik güce hükmederken, *metoikos*'lar özgür olmalarına rağmen siyasal haklardan mahrumdurlar. Kölelerin ise sadece yargısız infaz edilmeme gibi sınırlı hakları vardır (Hansen, 1991, 87-88). Böylece siyasal alan kamusal alan ile eşleşirken, ekonomik alanın böyle bir

zorunluluğu bulunmamıştır. Günümüzde hala tartışılan siyasal olan ile ekonomik olanın ayrılması meselesi Antik Yunan siyasal düşüncesinin mirasıdır. Atina ve Sparta gibi önemli *polis*'lerin bir hukuk değil yasa devleti olması sebebiyle ayrımların uygulanmasında daha keskin pratikler görülmektedir. Statülerin durumu yasa ile sabitlense de ekonomik gücü belirleyen tek etmen, kimin neye sahip olup neye sahip olmadığıdır. Dolayısıyla zengin *metoikos*'lara karşılık yoksul yurttaşların varlığı bu koşullarda izah edilebilir.<sup>4</sup>

Yurttaş [*politês*] ise etimolojik benzerliğinden de anlaşılacağı üzere *polis*'ten türemiştir. Bu, bir coğrafyada beraber yaşamının çok ötesinde anlam taşımaktadır. *Polis*'in aktif bir üyesi ve onun ayrılmaz bir parçası olarak gerçeklik kazanmıştır. Haklara sahip modern yurttaştan daha derin bir ilgiye sahip olan yurttaş kavramı, haklarından ziyade sorumlulukların taşıyıcısı olarak devleti yükümlülük altına alır. Dolayısıyla günümüzdeki siyasal mantık (devletin sorumluluğunda var olan yurttaşlık) Antik Yunan'a göre değişim geçirmiştir. Antik Yunan'daki yurttaşlık (günümüzün tersine), siyasal katılımı neredeyse zorunlu gördüğü için bu oldukça aktif bir özelliğin belirleyicisi olmuştur. Ortak karar alma mekanizmasının işleme için yurttaş olmanın ölçüsü bu yüzden haklardan değil, sorumluluklardan ileri gelir. Dahası yurttaşın hakları ve sorumlulukları birbiriyle temas halindedir. Örneğin meclise katılma hakkı, aynı şekilde bir siyasal sorumluluktur. Yine eşit söz hakkı [*isêgoria*] veya cesur ve dürüstçe söz söyleyebilme [*parrhêsia*] hakkı, birer sorumluluk çiftidir. Michel Foucault ise *parrhêsia* okumasında bu konu üzerine şunları söyler: Hakikati dile getirmek, kendini tehlikeye attığın etik bir eylemdir; yurttaş, söz hakkına sahip olmakla kalmaz, sözünün bedeline de katlanmalıdır (Foucault, 2005). Böylece aktif bir görev ve statü olan yurttaşlık, kendi zıddıyla da tanımlanabilir. Yurttaş kavramının zıttı olarak kullanılan *idiôtês* kavramı, günümüzdeki idiot teriminin de kökenine işaret etse de o dönemde zekâ geriliğine işaret eden bir kullanımına rastlanmaz. *İdiôtês* kavramı, *polis* merkezli siyasette aktif olmayan, giderek *polis*'in dışına itilen ve kendi özel alanına çekilen insan anlamına evrilmiştir (Gökdağ, 2022, s. 13).<sup>5</sup> Dolayısıyla bu kavram, siyasal ortaklığa katılımın onur meselesi haline geldiği Antik Yunan'da, kendi özel hayatına verdiği önemden dolayı yurttaş olma sorumluluğunu yerine getirmediği için yurttaşlık haklarından da feragat etmiş veya ettirilmiş, pasif ve olumsuz bir durumu ifade eder. Yurttaşlığın bile bir ölçü dahilinde işlev kazandığı Antik Yunan siyasal hayatı, bu gibi dışlama mekanizmaları ile "içeridekileri" belirler. Buradan çıkan

<sup>4</sup> Burada kendi başına başlık olmaya muktedir olmasa da oldukça önemli olduğunu düşündüğümüz bir konu ise dindir. *Oikos* ile *polis* yaşamındaki sert ayrım dini pratiklerde yumuşar. Eleusis Gizemleri gibi bazı kült pratiklere sınıf ayrımı gözetilmeksizin katılım serbesttir. Bu, dinsel alanda kısmi sosyal birliktelik üreten anormal bir istisnadır (Hansen, 1991, 398).

<sup>5</sup> Antik Yunan siyasal düşüncesinde, bir kişinin *polis* yaşamı ile değil de *oikos* yaşamıyla ilgilenmesi, yani kamusal olan yerine özel olanı tercih etmesi, günümüz ahlaki-siyasal normunun tamamen tersi bir durumu işaret eder. Öyle ki, neoliberal aklın hüküm sürdüğü yaklaşık son elli yılda kamusal ve siyasal alana olan ilgi küçümsenerek azalmış, siyasal olan ahlakiliğini yitirerek piyasa mantığıyla kâr-zarar hesabına indirgenmiş ve metrik rejim dediğimiz bir ideoloji her yeri teslim almıştır. İdiokrasi olarak tarif edilen eleştirel çağ metinlerine ışık tutması gereken Antik Yunan'daki *idiôtês* teriminin, (bugünkü anlamı kullanılarak) kamusal olandan kaçınmayı salık veren *post-truth* politik yönelimle birlikte kullanıma yeniden açılması, Antik Yunan mirasının günümüze ışık tutması açısından oldukça anlamlı görünmektedir.

bir diğer sonuç ise ölçülerin ilkeyi belirlemesi, belirli değerlerin ve toplumsal-ahlaki eğilimlerin ölçülerin konmasında oldukça önemli rol oynamasıdır. Toplumsal değerlerin yasalara, oradan da devlete, yani kısaca siyasal düşünceye nasıl yansıdığı sorusu, bu organik ilişkilerin nasıl olanaklı hale geldiği ya da ne ölçüde engellendiği ortaya çıkarılarak cevaplanabilir. Bu ilişki ağı, Antik Yunan'dan çok farklı biçimlerde günümüzde işliyor olsa da değerler, hukuk ve devlet aklı arasındaki ilişkiyi anlamak için aydınlatıcıdır.

### 5. *Nomos* ile *Physis* arasında: Hukuk

Solon'un aristokrat kökenli olmasına rağmen toplumu tek bir pencereden değerlendirebilme başarısının arkasında toplumsal dağılma ve iç savaş tehdidi yatmaktadır. Bunun sonucunda ilahi düzen fikrinden kopuşla birlikte insan aklının öne çıkmaya başlaması, toplumsal uzlaşmaya başvurulması, oluşturulan konsensüs ve çok parçalı meclis [*ekklesia*] gibi dinamikler, *thesmos* anlayışının aşınmasına ve *nomos*'un yükselişine sebep olmuştur. *Nomos* artık yalnızca problem anında ortaya çıkıp cezayla adalet sağlayan pasif tavrından arınmış, yasayı bir eğitim [*paideia*] faaliyetine çevirerek oluşabilecek sorunların da önceden önüne geçmeyi amaçlayan bir rasyonaliteye rengini vermiştir. Böylelikle erdemli bir yaşamın kapısı aralanıp iyi yaşam için gerekli ilke ve öğretiler *nomos*'un ışığı altında parlayacaktır. Bu ışığın genel karakteri ölçülülüktür [*sôphrosynê*]. Yasa artık yol gösterici ve aşırılaştırmış tutkuların önüne geçen bir erdem risalesine dönüşmüştür. Hukuk ile ahlak arasında köprü görevi gören *êthos*, bu iki alanı birbirine yakınlştırır ve sınırlarını belirsizleştirir. Bu konuda en genel örnek *ostrakismos* uygulamasıdır.<sup>6</sup>

Platon, *Devlet*'inde adaleti herkesin kendi işini yapması olarak ele alır. Burada Platon'un göstermek istediği iki şey vardır. İlkinde siyasal ontolojinin etik ve epistemik zemini kurulur. İkincisi ve daha merkezi olan ise ruhun üçlü yapısında öne çıkan akıl ile kentin sınıfsal iş bölümündeki yöneticiler arasındaki izomorfidir (Platon, *Devlet*, 433a–434c). Kimin kimi nasıl yöneteceği sorunsalı, yalnızca ahlaki bir liyakate değil, aynı zamanda *epistêmê*'yi siyasal düzenin kurucu ilkesi kılan bir politik hamlenin cisimleşmesidir. Bilgi ile erdem birliğinin devletteki karşılığı “filozof kral” olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu, bir kahraman tipolojisinin çok daha ötesinde, bu birliğin ilkesi olarak okunmalıdır (*Devlet*, 487a–489a, 500d–502c). Böylece Platon tarafından klasik dönemin siyasal düzeni

<sup>6</sup> *Ostrakismos*, siyasi çatışmaya yol açabileceği öngörülen kişilerin oylanarak on yıllık sürgüne gönderilme uygulamasıdır. *Ekklesia*'da her yıl onay seçimi yapılır; evet çıkan yıllarda, Agora'da toplanan yurttaşlar istediklerinin ismini *ostrakon* denilen çanak çömleklerle yazarlardı. 6000 *ostrakon* toplandığında, üzerinde adı en çok yazan kişi on yıllık sürgün edilirdi. Sürgün edilme siyasi ve önleyici bir ceza olduğu için kişinin mal varlığına el konulmaz, onuru korunurdu (Aristotle, 1891). Burada amaçlanan, aşırı öne çıkan kişilerin hizip yaratmaması, toplumsal değerler ile hukuk kurallarına uyum sağlanmasıydı. Dolayısıyla yalnız yasalara uymak yeterli değil, toplumun sağduyusuna yakın olmak da önemliydi. Yine de birçok önemli siyasi figür, siyasi rakiplerin kışkırtmasıyla tedbir sürgününe uğramıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki Antik Yunan siyasal düşüncesi ideal bir düzeni göstermez, yalnızca kendine özgü kararların arkasındaki otantik aklın varlığını açığa çıkarır.

içinde yasaların anlamı belirginleşir. Platon, *Yasalar'* da yasanın egemenliğini [*nomos basileus*] eğitim kurumu [*paideia*] ile kaynaştırmıştır. Siyasal yönetimin ölçüsü, akla dayalı yasaların devamlılığı ve yurttaş alışkanlıklarının birbirleriyle olan uyumudur.

Yasalar yalnızca toplumsal ve siyasal düzeni değil, insanların ruhsal varoluşlarını da garanti altına alan ideal formlara dönüşürler. Dolayısıyla yasa ile toplum arasındaki ilişki, epistemik ideal ve teleolojik *ethos* yardımıyla sağlanır. Devlet aklı, dolaşımı devam eden ahlaki bir çemberin içinde doğmuştur. Bu ahlaki düzenin ışığı en başta devlete yansır, çünkü büyük olan her zaman daha önemlidir. Dahası, ilk defa devletin hukuki, toplumsal ve siyasal normları hakkında açıklama yapma geleneği Platon ile başlamış, Aristoteles ile de devam etmiştir.

## 6. Sonuç

Antik Yunan'da yönetim pratiği yalnızca iktidar teknikleriyle ilgili değildir. Yönetimin koşulları ise kimin neyi nasıl söyleyeceği, kimin sayılıp kimin yok sayılacağı ve kimlerin hangi kararları alabileceği gibi sorunlara verilen yanıtlarda saklıdır. Kurumsal mekânlar ile söylem kipleri bu koşulların ontolojik esaslarını belirlerken, *nomos*, *logos* ve *arkhê* eşgüdümüyle şekillenen normlar ise epistemolojik yönünü tayin eder. Dolayısıyla Antik Yunan'da rejim ölçülebilir bir aklın çıktısıdır. Ancak burada ince bir çizgi vardır: Ölçü bir metrik rejimi değil, ahlaki bir düzenlemeyi ifade eder. *Polis'*teki siyasal pratik, yönetimin teknik bir uğraş olmasının önüne geçerek onu ahlaki ve teleolojik bir güdüme sokar. Dahası, Antik Yunan siyasal düşüncesindeki ilkeler ve haklar, siyasal katılımı yaygınlaştırırken hakikatin dile getirilebilmesine de olanak tanır. Çağımız açısından bakıldığında ise antik ders ölçüyü amaçla yeniden bağlamaktır. Aksi hâlde yönetim, erdemli bir eylem rejimi olmaktan çıkıp yalnızca metriklerin idaresine dönüşür. Araç ile amaç arasındaki diyalektik, yönetim mekanizmasının temelinde *oikonomia* ile *khrėmatistikê* arasındaki ayrıma dayalı bireysel ve ahlaki bir sınırla kurulduğunu gösterse de, bu durumun aynı zamanda kamu yararı adına hizipleşme veya iç çatışma riskini ortadan kaldırmaya yönelik bir hamle olduğu da söylenebilir.

Antik Yunan'ın siyasal açmazını da gözden kaçırmamak gerekir. Köle emeği ve cinsiyete dayalı iş bölümü üzerinden yükselen doğrudan demokrasi veya özellikle Platon ve Aristoteles metinlerindeki aristokratik ton, bu düşüncenin normatif yapısındaki çelişkili bir gerçeğe işaret eder. Sadece köleler ve kadınlar değil, *metoikos* denilen ve ekonomik bağımsızlığına karşın siyasal hakları bulunmayan kişiler de demokrasinin öteki yüzünü temsil eder. Öyleyse Antik Yunan siyasal hayatının bir tür dışlayarak içirme ilkesini benimsediği söylenebilir: Ekonomide yelpazeyi genişletirken yönetimde katılımı sınırlı tutar. Bu ilkenin dayandığı akılsal düzen ile etik ve hukuki düzen, bizi Antik Yunan devlet aklının temel bir formülüne ulaştırır. Antik Yunan siyasal düşüncesi bölgenin dünya ta-

rihinde eşsiz bir yer edinmesinin kamusal hikayesini yazmıştır. Bu başarı, bireysel kaynaklardaki fazlanın devlete, devletin kaynaklarının ise kamusal harcamalara aktarıldığı ve ekonominin ölçülülükle ilgili etik bir kaygıyla birleştiği bir temelden yükselmiştir.

## KAYNAKÇA

- Aristotle. (1891). *The Athenian Constitution* (Kenyon, tra.). London: Seeley.
- Aristoteles. (1995). *Retorik* (Mehmet H. Doğan, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2024). *Politika* (Y. Gurur Sev, çev.). İstanbul: Ketebe.
- Euben, J. P. (1986). *The Tragedy of Political Theory: The Road Not Taken*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gökdağ, K. (2022). *Siyasalın Dışından Siyasalın Kıyısına: İdiotes ve Mülteci. Göç, Aidiyet ve Siyaset*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.
- Finley, M. I. (1973). *The Ancient Economy*. California: University of California Press.
- Foucault, M. (2005). *The Hermeneutics of the Subject: Lectures at the Collège de France, 1981-1982* (Burchell, tra.). New York: Palgrave.
- Hansen, M. H. (1991). *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*. Oxford: Blackwell.
- Homeros (2016), *İlyada* (Erhat & Kadir, çev.). İstanbul: İş Bankası.
- Meikle, S. (1995). *Aristotle's Economic Thought*. Oxford: Clarendon Press.
- Ostwald, M. (1969). *Nomos and the Beginnings of the Athenian Democracy*. Oxford: Clarendon Press.
- Platon. (1998). *Yasalar* (Saffet Babür, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon. (2019). *Devlet* (Eyüboğlu & Cimcoz, çev.). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Plutarkhos. (1945). *Hayatlar 6: Perikles - Fabius Maximus*. Ankara: MEB.
- Vernant, J. P. (1982). *The Origins of Greek Thought* (Lloyd, trans.). New York: Cornell University Press.